

מבט על, גיליון 814, 17 באפריל 2016

על סף טרור גרעיני? מאזן של איום ותגובה

אמילי לנדאו ושמעון שטיין

כאשר שולץ, פרי, קיסניג'ר ונאן פרסמו ב-2007 וב-2008 את מאמרי הדעה הידועים שלהם על עולם ללא נשק גרעיני, הגורם המרכזי שהניע את סדר היום המשותף החדש והמפתיע שהציגו היה הפחד מכך שהנשק המסוכן בעולם, או החומרים והידע להכנתו, יפלו לידיהן של הישויות המסוכנות ביותר, קרי טרוריסטים. כאשר ברק אובמה נכנס לבית הלבן ב-2009 הוא אימץ עמדה זו, ותמך בתכנית לצמצום הנשק הגרעיני בעולם, כדי ליצור "עולם ללא נשק גרעיני". אחד הרכיבים בסדר היום שלו לפירוק נשק (disarmament), היה לגבש תכנית לאבטחת החומרים הגרעיניים בכל המדינות – יעד שהממשל החל לקדם ב"פסגה לביטחון גרעיני" שהתכנסה לראשונה בווישינגטון ב-2010. מאז נערכו מפגשי המשך ב-2012 (בסיאול) וב-2014 (בהאג), כאשר הפסגה האחרונה בת היומיים הסתיימה ב-1 באפריל השנה, גם הפעם בווישינגטון.

האיום שהצית מאמצים בינלאומיים אלה הפך במידה מסוימת מוחשי יותר לאור הדיווחים, שהצביעו על כך שמתקפות הטרור האחרונות בבריסל כללו כפי הנראה ממד גרעיני. אחרי מתקפות בריסל ולפני הפסגה האחרונה לביטחון גרעיני, פרסם ראש הסוכנות הבינלאומית לאנרגיה אטומית-סבא"א, יוקיה אמאנו, אזהרה כי "הטרור מתפשט, ולא ניתן לשלול את האפשרות שיעשה שימוש בחומר גרעיני". בפסגה עצמה הודגש איום הטרור הגרעיני והמשתתפים נטלו חלק בתרגיל סימולציה שדימה מתקפה רדיולוגית על ערים מערביות.

האיום בטרור גרעיני אינו חדש. אזהרות דומות נשמעו על רקע החששות מזליגה גרעינית בעקבות התפרקות ברית המועצות. במיוחד היה זה ארגון אל-קאעדה שלא הסתיר את שאיפתו להשיג ולהשתמש בנשק להשמדה המונית. אולם, האירועים סביב המתקפה בבריסל מעלים את האפשרות שלכוונה מצטרפת עתה גם יכולת, וזאת אם טרוריסטים של דאע"ש יצליחו לנצל נקודות תורפה ביטחוניות במתקני גרעין, כפי שהומחש בבריסל – עיר מערבית – בין אם באמצעות פריצה אליהם או דרך הברחת חומרים מבפנים. כך יוכלו אולי להוציא לפועל מתקפה רדיולוגית באמצעות פיזור חומרים רדיואקטיביים, בין אם באמצעות כלי טיס בלתי מאויש (כטב"מ), כפי שהסימולציה המחשה, או בהתקפה פיזית על מתקן גרעין ושחרור החומרים האלה. (הסיכון שארגון טרור יניח את ידיו על נשק גרעיני של ממש עדיין נמוך מאוד). יומיים לאחר המתקפות בבריסל נרצח מאבטח במתקן גרעיני וכרטיס הכניסה שלו נגנב. אירוע זה הצטרף לאירוע בנובמבר האחרון, שבו נמצאו בדירה של הטרוריסטים שביצעו את המתקפות בבריסל סרטונים ממצלמות, שעקבו אחר תנועותיו של נושא משרה בכיר שעבד במרכז לחקר הגרעין בעיר מול שבצפון בלגיה (מרכז המייצר איזוטופים רדיואקטיביים). ייתכן שהסרטונים היו חלק מהכנות לחטוף אותו. ממצאים אלה העלו חשש כי דאע"ש "מבקש לתקוף מתקני גרעין, לחדור אליהם או לחבל בהם, או להשיג חומר רדיואקטיבי או גרעיני" (ניו יורק טיימס, 25 במרץ 2016).

הסיכוי לטרור גרעיני היה קיים עוד לפני שדאע"ש נכנס לזירה, אך חרף האיומים מצד אל-קאעדה, האיום נחשב לא גבוה במיוחד. השגת נשק להשמדה המונית אינה עניין פשוט, מה גם שטרוריסטים הצליחו להשיג את מטרותיהם באמצעים קונבנציונליים. הסברים נוספים לכך שהאיום לא נחשב גבוה כוללים את העובדה שטיפול בנשק להשמדה המונית עלול להיות מסוכן גם לטרוריסטים עצמם, וכי בחציית הקו הזה הם יסתכנו בלהרחיק מהם אף את הציבור התומך בהם.

אולם, הפרופיל של אנשי דאע"ש מעלה את החשש שאין גבולות נורמטיביים שלא ייחצו על ידם במסעם להרג הכופרים, ולנוכח רצונם לעשות זאת באופן הסנסציוני ביותר. למעשה, ואולי בעקבות הדוגמה שהציב אסד, דאע"ש כבר חצה את הסף לנשק להשמדה המונית בתחום

הכימי. ישנם דיווחים, שלפיהם נעשה שימוש בנשק כימי בשדה הקרב. נראה שדאע"ש מייצר חומרים כימיים משלו, ואף ייתכן שחלק מהם נמצאו בסוריה. מעבר לכך, המבנה הארגוני הרופף יחסית של הטרוריסטים הפועלים באירופה – תאים המאופיינים במידה מסוימת של אוטונומיה – מעלה אפשרות שמתקפות כאלה יעמדו בפני מגבלות ארגוניות חלשות למדי. אם כך (העדויות לגבי מידת הריכוזיות שמאפיינת את המבנה הארגוני של דאע"ש אינן חד-משמעיות), מדובר בתוקפים שלא יטו לשקול גורמים מעבר לעוצמת הנזק שהם יכולים לגרום. בשל כלל הסיבות האלה, כל אינדיקציה ממשית לניסיונות להשיג גישה למתקנים או לאנשים בתחום הגרעין חייבת להילקח כיום ברצינות יתרה.

כאשר שוקלים את התגובה לאיום כזה, כדאי לזכור שבמאמר שלהם מ-2007, שולץ, פרי, קיסניגר ונאן ציינו כי "...הצעדים שאנו נוקטים כיום ביחס לאיומים אלה אינם מספיקים לנוכח הסכנה". מאז 2007 יושמו מהלכים כדי להגיב לאיום, שהגיעו לשיאם ביוזמת הביטחון הגרעיני של אובמה. ועידות הפסגה גיבשו הצעות קונקרטיות למענה לאיום בדרג הגבוה ביותר וחלק מהחומרים הגרעיניים אובטחו היטב. עם זאת, התהליך שאובמה השיק הוא ארוך טווח, וסביר שההצלחה תימדד יותר במונחים של צמצום האיום מאשר חיסולו. כמו כן לא ברור כלל אם היורש או היורשת של אובמה יציבו סוגיה זו גבוה בסדר העדיפויות שלהם.

הניסיונות האחרונים בבריסל של חברי 'המדינה האסלאמית' לחבל ולהשיג גישה לחומרים ולידע בתחום הגרעין, מדגישים את דחיפות הצורך הניצב בפני הקהילה הבינלאומית לעשות כל שביכולתה, ברמה הלאומית, האזורית והעולמית, כדי למנוע מטרוריסטים יכולת גרעינית. על רקע המצב המאוד לא יציב במזרח התיכון, והעובדה שלדאע"ש יש תומכים במרבית מדינות ערב, יש סיבה לחשש בנוגע לביטחון ולאבטחה של חומרים גרעיניים באזור, ובראש ובראשונה בנוגע לכורים גרעיניים חדשים שנבנים. יוזמות שנשקלות כרגע, כגון ביטול הדרגתי של השימוש באורניום המועשר לדרגה גבוהה במסחר האזרחי, השגת שליטה על ייצור העשרת האורניום ושיפור האבטחה על הגרעין, הן רק כמה מהיוזמות שראוי שיקבלו את העדיפות הגבוהה ביותר בעת דיון על הדרכים להתמודד עם האיום המתפתח של טרור גרעיני.

באשר לתרומה של ישראל למאמצים בינלאומיים אלה, ישראל הייתה חלק מיוזמת הביטחון הגרעיני של אובמה מתחילתה, והייתה פעילה בכל ועידות הפסגה עם נציגות בדרגים בכירים. ישראל מייחסת חשיבות רבה לנושא, במיוחד לאור העלייה בתכניות הגרעין בכל אזור המזרח התיכון. בנוגע לפסגה האחרונה, ישראל ציינה שהיא מוכנה לתרום של מתקפה רדיולוגית, ויותר מכך, שהיא מוכנה לסייע למדינות אחרות באזור למנוע הברחה של חומרים רדיואקטיביים לשטחן. זו אכן סוגיה שניתן לדון בה במסגרת אזורית, היה ותקום יוזמה לדיאלוג ביטחוני אזורי במזרח התיכון. אולם, עד שניתן יהיה לקיים דיון במסגרת אזורית, ולנוכח חומרת הנושא, סבא"א היא זו שצריכה להוביל את המהלך, בניסיון לסייע למדינות החברות באזור שיש להן אינטרס ברור לפעול נגד האיום.